

PETER MARIOT

KONCENTRÁCIA A ŠTRUKTÚRA ZAMESTNANOSTI AKO PODKLAD REGIONALIZÁCIE ÚZEMIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

P. Mariot: *Concentration and Structure of Job Opportunities as Basis of Regionalization of the Territory of the Slovak Republic.* — Sborník ČGS, 96, 2, p. 113—126 [1991]. — The paper deals with the regionalization of the territory of the SR. The author is mainly concerned with the structure of job opportunities in the hinterland of 77 centres of a district significance. On the basis of its similarity he has excluded on the territory of the SR 3 macroregions and 16 interregions (Fig. 3 and Tab. 1). KEY WORDS: Regionalization, structure of the job opportunities, types of the tributary districts.

Úvod

V ostatných rokoch sa do popredia záujmu českých a slovenských geografov oprávnené dostávajú teoretické a metodické problémy ekonomickogeografických syntéz prezentované prostredníctvom komplexnej ekonomickogeografickej regionalizácie [4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 18, 25]. Podnety pre túto orientáciu pohľadu vzišli z viacerých prameňov [6, 21, 26].

V skôr publikovanom článku [18] sme načrtli teoretické a metodické východiská ekonomickogeografických syntéz smerujúce k vytvoreniu komplexných ekonomickogeografických regiónov a upozornili na viaceré problémy, ktoré súvisia s ďalším rozpracovaním týchto závažných otázok. Za jeden z hlavných metodických problémov komplexných ekonomickogeografických syntéz sme označili výber kritérií, ktoré umožňujú výstižne a pomerne jednoduchým spôsobom určiť relevantné črty komplexných ekonomickogeografických regiónov, najmä priebeh ich hraníc, ich centrá, ich vnútornú funkčnú štruktúru a ich teritoriálnu nadväznosť zo širšieho územného hľadiska. Na vystihnutie týchto črt sme použili tri kritériá: dochádzku do zamestnania, využitie krajiny a nadväznosť funkčných štruktúr v krajine. Súčasne sme konštatovali, že najmä pri charakterizovaní teritoriálnej nadväznosti komplexných ekonomickogeografických regiónov možno použiť aj iné kritériá, ktorých aplikácia, pochopiteľne, vedie k ďalším členeniam študovaného územia [18].

V tomto príspevku chceme predstaviť delimitáciu územia Slovenska na základe hodnotenia údajov o rozšírení a štruktúre zamestnanosti v obciach SR. Sme toho názoru, že tento prístup vedie k členeniu územia Slovenska na územné celky, ktorých identifikovanie je prínosom pre riešenie problémov komplexnej ekonomickogeografickej regionalizácie.

Základnými východiskovými materiálmi, ktoré sme využili pri spracovaní nášho príspevku, boli údaje o zamestnanosti v obciach SR v roku 1980. Tieto údaje uvádzajú počet pracovníkov zamestnaných v jednotlivých organizáciách sídliačich v obci. Poskytujú teda informácie o celkovom počte pracovníkov zamestnaných v obci i o štruktúre ekonomickkej základne obce. Z týchto podrobných údajov sme analyzovali úhrnný počet pracovníkov v jednotlivých obciach SR a podiel štyroch sfér národného hospodárstva — poľnohospodárstva, priemyslu, nepriemyselnej výroby,¹ nevýrobnej sféry — na celkovom počte pracovníkov zamestnaných v obci.

Keďže zatiaľ nie sú k dispozícii výsledky komplexnej ekonomicko-geografickej regionalizácie územia Slovenska, ktoré by umožnili aplikovať predstavovanú metodiku na príklade komplexných ekonomicko-geografických regiónov SR, využili sme na tieto účely všeobecne známe a v praxi používané členenie Slovenska na spádové obvody stredísk obvodného významu. V Projekte urbanizácie SR [24] bolo územie Slovenska rozdelené na 77 spádových obvodov stredísk obvodného významu, ktoré nodálnym charakterom vnútroregionálnych väzieb spĺňajú požiadavky kladené na teritoriálne interakcie charakteristické pre komplexné ekonomicko-geografické regióny.

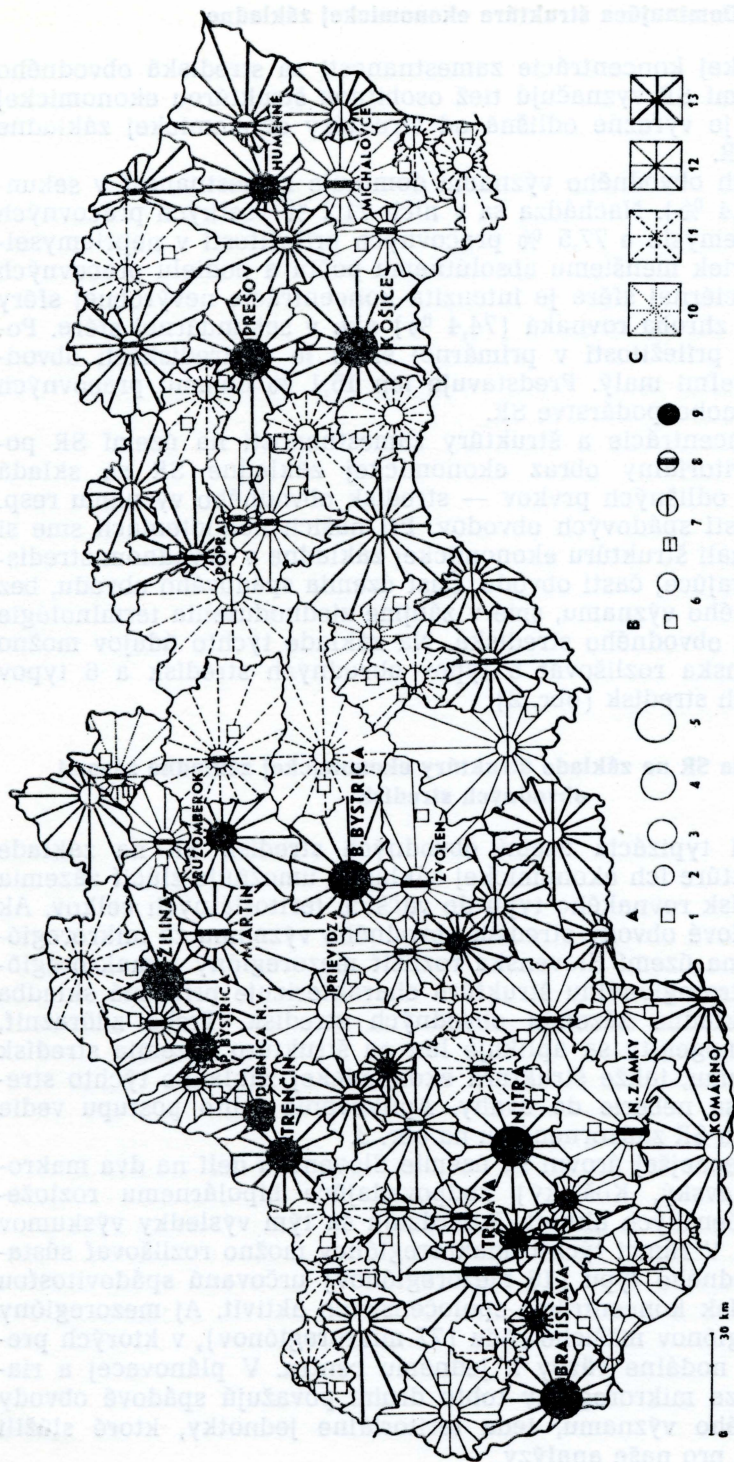
Ústrednú myšlienku našich analýz spádových obvodov stredísk obvodného významu tvoria dva aspekty — vyjadrenie stupňa koncentrácie zamestnanosti v jednotlivých obciach spádového obvodu, resp. dokumentovanie podielu spomínaných štyroch sfér národného hospodárstva na štruktúre zamestnanosti v obciach jednotlivých obvodov. Kombinácia výsledkov oboch použitých prístupov umožňuje vyčleniť homogénne regióny vyššieho rádu, ktoré združujú spádové obvody s podobnou štruktúrou ekonomickkej základne obcí.

Koncentrácia zamestnanosti

V 77 strediskách obvodného významu (t. j. 2,8 % sídiel SR) sa sústreďujú takmer dve tretiny pracovných príležitostí vytvorených na území Slovenska. Na jedno stredisko pripadá priemerne 19 065 pracovníkov zamestnaných v stredisku, čo je o 18 763 pracovníkov viac ako priemer na jednu nestrediskovú obec. Keďže na jeden spádový obvod pripadá priemerne 29 486 pracovných príležitostí dosahuje celoslovenský priemer koncentrácie zamestnanosti v stredisku obvodného významu 64,7 %. To umožňuje konštatovať, že z hľadiska zamestnanosti je charakteristickým typom spádového obvodu SR monocentrický región.

Odlíšnosti v charaktere stredísk resp. ich zázemia však spôsobujú výrazné odchytky od uvedených priemerných hodnôt a umožňujú kategorizovať strediská obvodného významu podľa počtu pracovníkov, ktorí sú v nich zamestnaní i podľa ich podielu na celkovom objeme zamestnanosti v spádovom obvode. Vychádzajúc z týchto údajov možno spádové obvody SR rozdeliť na monocentrické, bicentrické, tricentrické (obr. 1).

¹) lesníctvo, doprava, spoje, obchod a i.

Obr. 1 — Koncentrácia zamestnanosti v strediskách obvodného významu SR. A — Kategórie stredísk obvodného významu podľa počtu pracovných príležitostí (PP): 1 — obce, ktoré nie sú strediskami spádových obvodov, 2 — strediská 4. kategórie (menej ako 10 tis.), 3 — strediská 3. kategórie (10—19 tis.), 4 — strediská 2. kategórie (20—30 tis.), 5 — strediská 1. kategórie (viac ako 30 tis. PP). B — Podiel PP vo vybraných obciach z celkového počtu PP v obvode v %: 6 — do 30, 7 — 30—49, 8 — 50—69, 9 — 70 a viac. C — Typy spádových obvodov: 10 — tricentrický (tri centrá s PP od 30 do 40 %), 11 — bicentrický (dve centrá s PP od 30 do 49 %), 12 — monocentrický, s rozvíjajúcim sa druhým centrom (jedno centrum nad 50 %, druhé 30—49 % PP), 13 — výrazne monocentrický (jedno centrum s viac ako 50 % PP).

Dominujúca štruktúra ekonomickej základne

Okrem vysokej koncentrácie zamestnanosti sa strediská obvodného významu na území SR vyznačujú tiež osobitnou štruktúrou ekonomickej základne, ktorá je výrazne odlišná od štruktúry ekonomickej základne ostatných obcí SR.

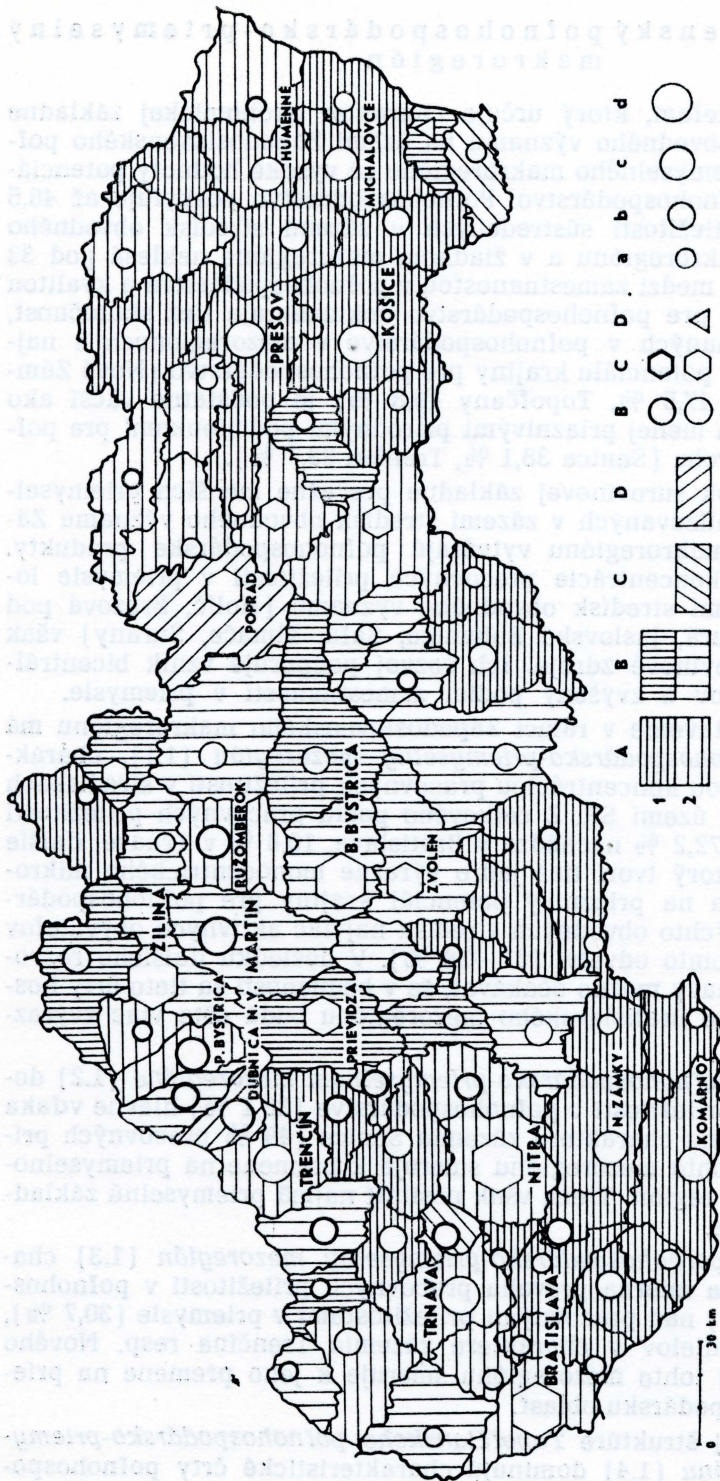
V strediskách obvodného významu dominuje zamestnanosť v sekundárnej sfére (72,4 %). Nachádza sa v nich 71,2 % všetkých pracovných príležitostí v priemysle a 77,5 % pracovných príležitostí v nepriemyselnej výrobe. Napriek menšiemu absolútnemu počtu a podielu pracovných príležitostí v terciérnej sfére je intenzita koncentrácie nevýrobnej sféry v týchto sídlach zhruba rovnaká (74,4 %) ako v sekundárnej sfére. Podiel pracovných príležitostí v primárnej sfére je v strediskách obvodného významu veľmi malý. Predstavuje len 15,1 % objemu pracovných príležitostí v poľnohospodárstve SR.

Analýzy koncentrácie a štruktúry zamestnanosti na území SR potvrdzujú, že teritoriálny obraz ekonomickej základne SR sa skladá z dvoch výrazne odlišných prvkov — stredísk obvodného významu resp. zostávajúcich častí spádových obvodov. Pri našich hodnoteniach sme si preto zvlášť všimli štruktúru ekonomickej základne v obvodnom stredisku resp. v zostávajúcej časti obvodu. Časť územia spádového obvodu, bez strediska obvodného významu, sme v záujme zjednodušenia terminológie nazvali zázemím obvodného strediska. Na základe týchto údajov možno na území Slovenska rozlišovať 5 typov obvodných stredísk a 6 typov zázemí obvodných stredísk (obr. 2).

Regionalizácia SR na základe štruktúry ekonomickej základne zázemí obvodných stredísk

Uskutočnená typizácia území obvodných stredísk SR na základe rozdielov v štruktúre ich ekonomickej základne umožňuje zlúčiť zázemia obvodných stredísk rovnakého typu do väčších teritoriálnych celkov. Ak považujeme spádové obvody stredísk obvodného významu za mikroregióny, možno teda na území Slovenska rozlíšiť mezoregióny a makroregióny, ktorých vnútroregionálnu štruktúru charakterizuje príbuzná skladba ekonomickej základne zázemia obvodných stredísk. Treba zdôrazniť, že kritérium homogenity sa aplikuje len na štruktúru zázemia stredísk obvodného významu, takže štruktúra ekonomickej základne týchto strediskových obcí sa neberie do úvahy. Aplikovanie tohto postupu vedie k členeniu územia SR znázornenému na obr. 3.

Na najvšeobecnejšej úrovni sa územie Slovenska delí na dva makroregióny (Bratislavský, Košický) zodpovedajúce bipolárnemu rozloženiu ťažísk spoločenských aktivít. Potvrdzujú sa tým výsledky výskumov M. Lukníša [17]. V rámci týchto makroregiónov možno rozlišovať sústavu regiónov stredného typu (16 mezoregiónov) určenú spádovitosťou do väčších stredísk koncentrácie spoločenských aktivít. Aj mezoregióny sa skladajú z regiónov nižšieho rádu (77 mikroregiónov), v ktorých prevažne dominujú nodálne väzby k jednému centru. V plánovacej a riadiacej praxi sa za mikroregióny tohto druhu považujú spádové obvody stredísk obvodného významu, teda teritoriálne jednotky, ktoré slúžili tiež ako podklad pro naše analýzy.

Obr. 2 — Prevažujúca štruktúra zamestnanosti na území SR. V štruktúre pracovných príležitostí (PP) v strediskách obvodného významu (značka) resp. v ich zázemí (šrafáž) prevažuje: A — poľnohospodárstvo, B — priemysel, C — nepriemyselná výroba, D — nevýrobná sféra. Prevaha PP: 1 — absolútna (nad 50 %), 2 — relatívna (do 50 %). Počet PP v strediskách obvodného významu (v tis.): a — menej ako 10, b — 10—19, c — 20—30, d — viac ako 30.

1. Západoslovenský poľnohospodársko-priemyselný makroregión

Hlavným činiteľom, ktorý určuje charakter ekonomickej základne zázemia stredísk obvodného významu na území Západoslovenského poľnohospodársko-priemyselného makroregiónu sú vysoké hodnoty potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo. Poľnohospodárstvo poskytuje až 46,5 % pracovných príležitostí sústredených v zázemí stredísk obvodného významu tohto makroregiónu a v žiadnom mezoregiónne neklesá pod 33 %. Úzku koreláciu medzi zamestnanosťou v poľnohospodárstve a kvalitou potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo dokumentuje tiež skutočnosť, že podiel zamestnaných v poľnohospodárstve v mezoregiónoch s najvyššími hodnotami potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo (Nové Zámky 57,5 %, Nitra 47,5 %, Topoľčany 49,8 %) je podstatne väčší ako v mezoregiónoch a menej priaznivými prírodnými podmienkami pre poľnohospodársku výrobu (Senica 38,1 %, Trenčín 33,7 %).

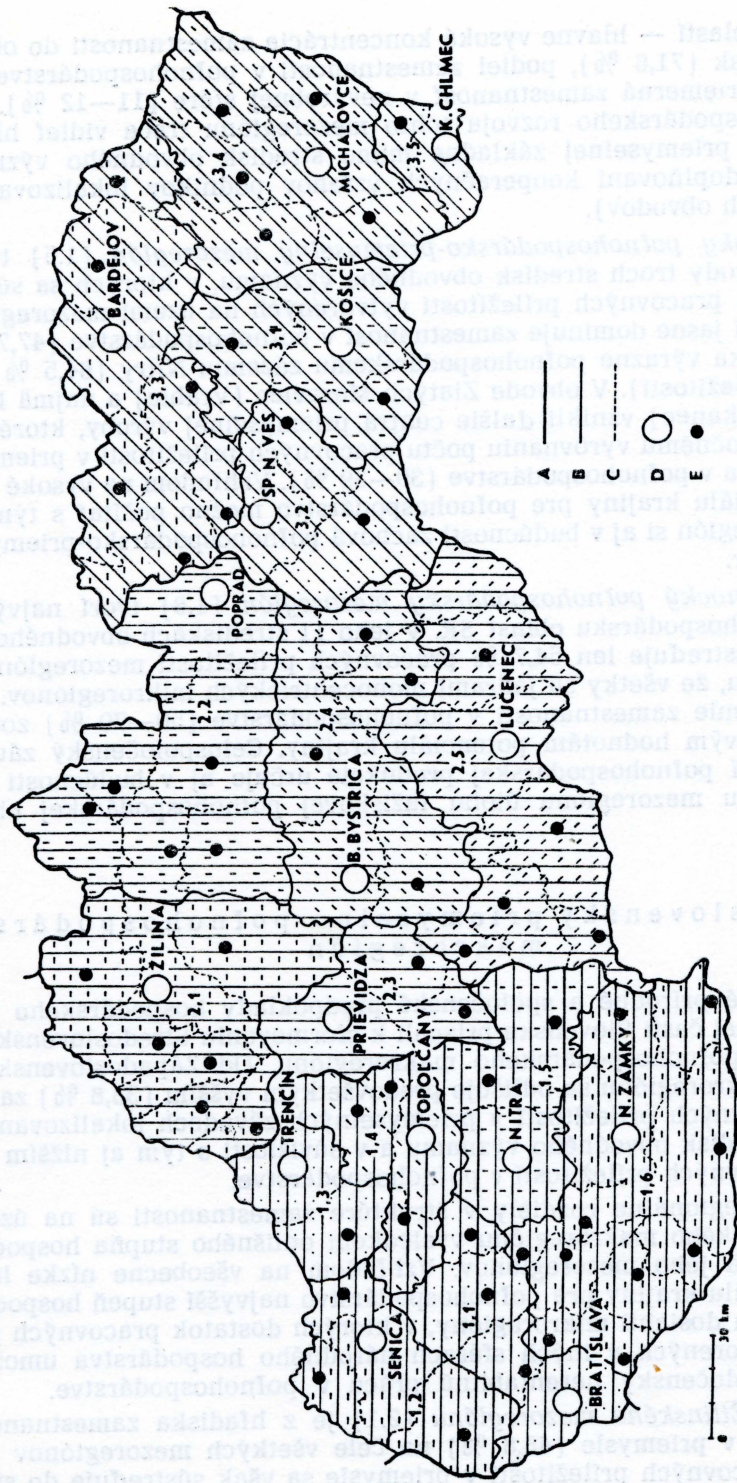
Dôležitý článok surovinovej základne prevažne menších priemyselných závodov lokalizovaných v zázemí stredísk obvodného významu Západoslovenského makroregiónu vytvárajú poľnohospodárske produkty. Najväčšie centrá koncentrácie pracovných príležitostí v priemysle lokalizované v zázemí stredísk obvodného významu (Holíč, Brezová pod Bradlom, Stará Turá, Jaslovské Bohunice, Šaľa, Tlmače, Šurany) však využívajú iné surovinné zdroje. Ich rozvoj podporuje vznik bicentrálnych mikroregiónov a zvýšený podiel zamestnanosti v priemysle.

Centrálne postavenie v rámci Západoslovenského makroregiónu má *Bratislavský poľnohospodársko-priemyselný mezoregión* (1.1), charakterizovaný najvyššou koncentráciou pracovných príležitostí v strediskách obvodov na celom území SR. Z celkového počtu pracovných príležitostí v mezoregiónne sa 72,2 % nachádza v Bratislave, 10,6 % v Trnave, ďalšie 2 % v Pezinku, ktorý tvorí tiež jadro výrazne monocentrického mikroregiónu. Vzhľadom na priaznivý potenciál krajiny pre poľnohospodárstvo je v zázemí týchto obvodných stredísk najviac aktívnych obyvateľov zamestnaných v tomto odvetví (31—38 %). V dôsledku ďalšieho rozvoja Bratislavy a Trnavy možno očakávať, že v budúcnosti sa tieto črty hospodárskej základne Bratislavského mezoregiónu budú ešte viac zvyrazňovať.

V *Senickom poľnohospodársko-priemyselnom mezoregiónne* (1.2) dominujú pracovné príležitosti v poľnohospodárstve (38,1 %) hlavne vďaka poľnohospodárskemu charakteru zázemia Senice (49 % pracovných príležitostí). Vývoj tohto mezoregiónu smeruje k premene na priemyselno-poľnohospodársky región. Treba však posilniť najmä priemyselnú základňu v zázemí Senice.

Trenčiansky poľnohospodársko-priemyselný mezoregión (1.3) charakterizuje tiež iba mierna prevaha pracovných príležitostí v poľnohospodárstve (33,7 %) nad pracovnými príležitosťami v priemysle (30,7 %), ako dôsledok rozdielov v charaktere zázemia Trenčína resp. Nového Mesta n. V. Vývoj tohto mezoregiónu smeruje k jeho premene na priemyselno-poľnohospodársku oblasť.

V teritoriálnej štruktúre *Topoľčianskeho poľnohospodársko-priemyselného mezoregiónu* (1.4) dominujú charakteristické črty poľnohospo-

Obr. 3 — Regióny SR na základe štruktúry zamestnanosti v zázemí stredisk obvodného významu. Hranice: A — makroregiónov, B — regiónov, C — mikroregiónov. Strediská: D — regiónov, E — mikroregiónov. Názvy regiónov uvádza tab. 1.

dárskych oblastí — hlavne vysoká koncentrácia zamestnanosti do obvodných stredísk (71,6 %), podpriemerná zamestnanosť v poľnohospodárstve nad 40 %, podpriemerná zamestnanosť v nevýrobnej sfére (11—12 %). Perspektívy hospodárskeho rozvoja tohto mezoregiónu treba vidieť hlavne v rozšírení priemyselnej základne mimo stredísk obvodného významu (napr. pri doplňovaní kooperačných vzťahov podnikov lokalizovaných v strediskách obvodov).

Nitriansky poľnohospodársko-priemyselný mezoregión (1.5) tvoria spádové obvody troch stredísk obvodného významu, v ktorých sa sústreďuje 64,5 % pracovných príležitostí vytvorených na území mezoregiónu. V ich zázemí jasne dominuje zamestnanosť v poľnohospodárstve (47,7 %), ale len vďaka výrazne poľnohospodárskemu zázemiu Nitry (64,5 % pracovných príležitostí). V obvode Zlatých Moraviec (Vráble) a najmä Levíc (Tlmače, Pukanec) vznikli ďalšie centrá priemyselnej výroby, ktoré prispeli k čiastočnému vyrovnaniu počtu pracovných príležitostí v priemysle (39—40 %) a v poľnohospodárstve (30—39 %). Vzhľadom na vysoké hodnoty potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo možno počítať s tým, že tento mezoregión si aj v budúcnosti zachová poľnohospodársko-priemyselný charakter.

Novozámocký poľnohospodársky mezoregión (1.6) tvorí najvýraznejšiu poľnohospodársku oblasť SR. V jeho 11 strediskách obvodného významu sa sústreďuje len 54,7 % pracovných príležitostí mezoregiónu aj napriek tomu, že všetky sú jadrami monocentrických mikroregiónov. Vysoké zastúpenie zamestnanosti v poľnohospodárstve (50—70 %) zodpovedá priaznivým hodnotám potenciálu krajiny. Celospoločenský záujem na zvyšovaní poľnohospodárskej produkcie určuje aj v budúcnosti Novozámockému mezoregiónu úlohu ťažiskovej poľnohospodárskej oblasti SR.

2. Stredoslovenský priemyselno-poľnohospodársky makroregión

Osobitné prírodné a spoločenské predpoklady hospodárskeho rozvoja centrálnej časti Slovenska prispeli k sformovaniu Stredoslovenského priemyselno-poľnohospodárskeho makroregiónu. Od Západoslovenského (22,1 %) makroregiónu sa odlišuje predovšetkým vyšším (38,8 %) zastúpením pracovných príležitostí v priemyselných závodoch lokalizovaných v zázemí stredísk obvodného významu a v súvislosti s tým aj nižším podielom pracovných príležitostí v poľnohospodárstve.

Vnútroregionálne rozdiely v štruktúre zamestnanosti sú na území Stredoslovenského makroregiónu výsledkom odlišného stupňa hospodárskeho rozvoja jeho mezoregiónov. Vzhľadom na všeobecne nízke hodnoty potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo najvyšší stupeň hospodárskeho rozvoja dosiahli mikroregióny, v ktorých dostatok pracovných príležitostí vytvorených v iných sférach národného hospodárstva umožnil zanechať spoločensky nerentabilnú prácu v poľnohospodárstve.

Územie *Žilinského mezoregiónu* (2.1) je z hľadiska zamestnanosti obyvateľstva v priemysle (48,8 %) na čele všetkých mezoregiónov SR. Až 76 % pracovných príležitostí v priemysle sa však sústreďuje do stre-

dísk obvodného významu. Preto je úloha priemyslu pri formovaní štruktúry zamestnanosti v zázemí týchto stredísk podstatne menej výrazné a pri priemernej hodnote 39,8 % sa pohybuje od 5 % (Pov. Bystrica) do 51 % (Čadca). Perspektívy ďalšieho rozvoja Žilinského mezoregiónu súvisia so stabilizáciou dominantného postavenia priemyslu a rozširovaním počtu pracovných príležitostí v nevýrobnej sfére.

Severnú časť stredného Slovenska zaberá *Popradský priemyselno-poľnohospodársky mezoregión* (2.2). Zásluhou veľmi pestrých prírodných a socioekonomických podmienok je štruktúra jeho hospodárskej základne v porovnaní s ostatnými mezoregiónmi Slovenska najviac heterogénna. V zázemí jednotlivých stredísk obvodného významu, v ktorých sa sústreďuje 51,3 % pracovných príležitostí, sa podiel pracovných príležitostí v poľnohospodárstve pohybuje od 15,8 do 60,4 % (priemer 26,5 %), v priemysle medzi 9,1 a 29,7 (priemer 18,0 %), v nevýrobnej sfére od 7,8 do 37,1 % (priemer 21,9 %). Vzhľadom na vysokú atraktívnosť krajiny Popradského mezoregiónu pre cestovný ruch sa v budúcnosti dá očakávať vzrast počtu pracovných príležitostí v nevýrobnej sfére, hlavne odčerpávaním pracovných síl pôsobiacich v málo rentabilnom poľnohospodárstve.

Jediným mezoregiónom SR, ktorý má výrazne priemyselný charakter je *Prievidzký mezoregión* (2.3). V jeho troch strediskách obvodného významu sa sústreďuje 43,3 % celkového počtu pracovných príležitostí, ale len 38,6 % pracovných príležitostí v priemysle. V hospodárskej štruktúre Prievidzkeho mezoregiónu sa v dôsledku intenzívnej zamestnanosti v priemysle dá očakávať postupné zvyšovanie podielu zamestnanosti v nevýrobnej sfére.

Industrializácia Zvolenskej kotliny a Horehronského podolia prispela k rýchlej transformácii hospodárskej základne tejto oblasti a sformovaniu *Banskobystrického priemyselno-poľnohospodárskeho mezoregiónu* (2.4). V jeho strediskách obvodného významu sa sústreďuje 60,5 % pracovných príležitostí najmä vďaka širokej hospodárskej základni Banskej Bystrice (28,9 %) a Zvolena (19,4 %), ktoré sú jadrami monocentrických mikroregiónov. Vo východnej časti tohto mezoregiónu je však sieť priemyselných stredísk hustejšia, takže priemysel poskytuje až 57,7 % celkového počtu pracovných príležitostí vyskvtuícich sa mimo stredísk obvodného významu, pričom sa podiel zamestnanosti v poľnohospodárstve znížil na 14 %. Ďalšie spriemyselňovanie zázemia stredísk obvodného významu v Banskobystrickom mezoregióne prispeje k vytvoreniu absolútnej prevahy pracovných príležitostí v priemysle a v súlade s jestvujúcim potenciálom krajiny sa táto oblasť začlení medzi priemyselné mezoregióny SR.

V *Lučenskom mezoregióne* (2.5) poskytuje 51,7 % pracovných príležitostí vytvorených mimo stredísk obvodného významu poľnohospodárstvo, 20,5 % priemysel. V zázemí Lučenca sa však nachádza až 86 % pracovných príležitostí v priemysle vytvorených mimo stredísk obvodného významu. Vzhľadom na podpriemerné hodnoty potenciálu krajiny Lučenského mezoregiónu pre poľnohospodárstvo nie je takáto situácia spoločensky rentabilná a podporuje argumenty zdôvodňujúce potrebu podstatne intenzívnejšie spriemyselniť túto oblasť SR.

3. Východoslovenský poľnohospodársko-priemyselný makroregión

Východnú tretinu SR vyplňuje územie Východoslovenského makroregiónu, ktoré až do 50. rokov patrilo k zaostalým, agrárnym oblastiam Slovenska. Jeho hospodársku štruktúru zmenila výstavba nových priemyselných závodov, ktorá prispela k intenzívnejšiemu rozvoju siete priemyselných centier, k podstatným zmenám v profesionálnej štruktúre obyvateľstva, celkovému zvýšeniu životnej úrovne obyvateľstva a i.

Proces hospodárskej aktivizácie územia Východoslovenského makroregiónu však zatiaľ nie je ukončený. V zázemí stredísk obvodného významu sa zväčša zachovala pôvodná štruktúra hospodárskej základne charakterizovaná dominantným postavením poľnohospodárstva. Zamestnanosť v poľnohospodárstve prevažuje aj v severných častiach makroregiónu, v ktorých dosahuje potenciál krajiny pre poľnohospodárstvo minimálne hodnoty, a preto je dominantné postavenie tejto aktivity spoločensky nerentabilné.

Hospodárskym ťažiskom Východoslovenského makroregiónu je *Košický mezoregión* (3.1). Jeho jadrom sú dve hospodárske centrá (Košice, Prešov) koncentrujúce 80,9 % pracovných príležitostí mezoregiónu. Ich zázemie má na prvý pohľad poľnohospodársky charakter, keďže toto odvetvie poskytuje 52,9 % počtu pracovných príležitostí. Tento údaj však treba brať do úvahy v súvislosti s vysokým podielom odchádzajúcich za prácou (73,2 % aktívneho obyvateľstva), ktorým sa znižuje podiel zamestnaných v poľnohospodárstve na 14 % aktívneho obyvateľstva. V Košickom mezoregiónu sa bude aj ďalej upevňovať dominantná funkcia Košíc a Prešova. V ich zázemí však budú vznikať zárodoky satelitných miest, ktoré spôsobia ďalšie zníženie zamestnanosti v poľnohospodárstve.

Výskyt a spracovanie nerastných surovín v oblasti Volovských vrchov prispelo k vzniku *Spišsko-novoveského mezoregiónu* (3.2), ktorý má v rámci Východoslovenského makroregiónu osobitné postavenie ako kontaktné územie s priemyselno-poľnohospodárskymi mezoregiónmi stredného Slovenska. V tomto mezoregiónu sa v strediskách obvodného významu sústreďuje 47,6 % pracovných príležitostí, čo svedčí o pomerne intenzívne rozvinutej hospodárskej základni ich zázemia. Vzhľadom na veľmi malé hodnoty potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo sú perspektívy tohto mezoregiónu v rozširovaní zamestnanosti v nepoľnohospodárskych odvetviach.

Pre územie *Bardejovského mezoregiónu* (3.3) je charakteristická najväčšia disproporcionalita medzi jestvujúcou zamestnanosťou v poľnohospodárstve a kvalitou potenciálu krajiny pre poľnohospodársku výrobu. Napriek minimálnym hodnotám potenciálu krajiny dosahuje zamestnanosť v poľnohospodárstve v zázemí všetkých stredísk obvodného významu priemerne 47,4 % a v regiónoch Bardejova, Levoče, Starej Ľubovne, Medzilaboriec presahuje 50 %. Keďže v strediskách obvodného významu sa sústreďuje len 47,7 % pracovných príležitostí makroregiónu, viac ako štvrtina aktívneho obyvateľstva v ich zázemí sa zaoberá prácou, ktorej rentabilnosť je spoločensky neúnosná. Preto treba v tomto mezoregiónu vybudovať hustejšiu sieť priemyselných stredísk, ktoré prispejú k zníženiu neželateľnej zamestnanosti v poľnohospodárstve.

Najvýchodnejšie položené územie SR vyplňuje *Michalovský mezore-*

Tab. 1 — Regionálne členenie SR z hľadiska štruktúry zamestnanosti v zázemí stredísk
obvodného významu

Makroregióny	Mezoregióny	Mikroregióny (spádové obvody)
1. ZÁPADOSLOVENSKÝ POLNOHOSPODÁRSKO- PRIEMYSELNÝ	1.1 Bratislavský poľnohospodársko- priemyselný	Bratislava, Hlohovec, Pezinok, Trnava
	1.2 Senický poľnohospodár- sko-priemyselný	Senica, Malacky, Myjava, Skalica
	1.3 Trenčiansky poľnohospodársko- priemyselný	Trenčín, Nové Mesto n. V.
	1.4 Topoľčiansky poľnohospodársko- priemyselný	Topoľčany, Bánovce n. B., Partizánske, Piešťany
	1.5 Nitriansky poľno- hospodársko-priemyselný	Nitra, Zlaté Moravce, Levice
	1.6 Novozámocký poľnohospodársky	Nové Zámky, Čalovo, Dun. Streda, Galanta, Komárno, Senec, Sered', Šafa, Šamorín, Štúrovo, Želiezovce
2. STREDOSLOVENSKÝ PRIEMYSELNO-POL- NOHOSPODÁRSKY	2.1 Žilinský prie- myselno-poľnohospodársky	Žilina, Bytča, Dubnica n. V., Čadca, Martin, Pov. Bystrica, Púchov
	2.2 Popradský priemyselno- poľnohospodársky	Poprad, Dolný Kubín, Lipt. Mikuláš, Námestovo, Ru- žomberok, Tvrdošín
	2.3 Prievidzský priemyselný	Prievidza, Nová Baňa, Žiar nad Hronom
	2.4 Banskobystrický priemyselno-poľnohospo- dársky	Ban. Bystrica, Brezno, Hnúšťa, Revúca, Zvolen
	2.5 Lučenský poľno- hospodársky	Lučenec, Ban. Štiavnica, Krupina, Rim. Sobota, Šafá- rikovo, Šahy, Veľký Krtíš
3. VÝCHODOSLOVENSKÝ POLNOHOSPODÁRSKO- PRIEMYSELNÝ	3.1 Košický poľnohos- podársky	Košice, Moldava, Prešov
	3.2 Spišsko-novoveský priemyselno-poľnohospo- dársky	Spiš. Nová Ves, Gelnica, Rožňava
	3.3 Bardejovský poľno- hospodársko-priemyselný	Bardejov, Kežmarok, Ievoča, Medzilaborce, Sabinov, Svidník, Stará Ľubovňa
	3.4 Michalovský poľno- hospodársky	Michalovce, Humenné, Sobrance, Snina, Trebíšov, Vranov
	3.5 Kráľovskochľmecký nepriemyselno výrobn- poľnohospodársky	Kráľ. Chlmec, Kapušany

gión (3.4). Pre jeho územie je charakteristický výskyt monocentrických regiónov, ktorých jadrá sústreďujú 60,4 % pracovných príležitostí. Najmä v severnej časti mezoregiónu, kde sú hodnoty potenciálu krajiny pre poľnohospodárstvo nízke, je relatívne vysoká zamestnanosť v poľnohospodárstve dôsledkom nedostatku iných pracovných príležitostí a signalizuje potrebu pokračovať v budovaní nových priemyselných stredísk (hlavne v zázemí Sniny a Sobraniec).

Štruktúra pracovných príležitostí v regiónoch Kráľovského Chlmca a Veľkých Kapušian je natoľko špecifická, že ich územie možno vyčleniť ako *osobitný mezoregión* (3.5). Jeho hospodárskymi jadrami nie sú strediská obvodného významu, ale Čierna nad Tisou resp. Vojany, v ktorých sa sústreďuje 38 % všetkých pracovných príležitostí. S výnimkou týchto obcí je však v zázemí Kráľovského Chlmca a Veľkých Kapušian 6,8krát viac pracovných príležitostí v poľnohospodárstve (66,4 %) ako v priemysle (9,7 %), čo je dvojnásobok pomeru, ktorý charakterizuje vzťah týchto ukazovateľov napr. v susednom Michalovskom mezoregión. Postupný rozvoj hospodárskej základne oboch stredísk obvodného významu by mal prispieť k sformovaniu výrazných bicentrických regiónov, ktorých jadrá budú obklopené poľnohospodárskym zázemím.

Záver

Analýzy koncentrácie a štruktúry pracovných príležitostí v mikroregiónoch SR potvrdzujú, že ekonomickogeografický priestor SR sa skladá zo siete priemyselných stredísk lokalizovaných na území s odlišnou (prevažne poľnohospodárskou) štruktúrou hospodárskej základne. Štúdium týchto stredísk nodálnych mikroregiónov SR informuje teda len o vlastnostiach bodových lokácií. Pre spoznanie charakteristických črt zostávajúceho, podstatne rozľahlejšieho územia mikroregiónov je preto nevyhnutné venovať osobitnú pozornosť aj analýzám ich zázemí. Výsledky analýz týchto areálov umožňujú vymedziť ekonomickogeografické regióny vyššieho rádu ako homogénne regióny, vyčlenené na základe podobnosti štruktúry hospodárskej základne zázemia stredísk mikroregiónov. Analýzy ďalších aspektov týchto vzťahov môžu významne rozšíriť fond vedomostí o regionálnej štruktúre Slovenska i Česko-Slovenskej republiky.²⁾

Literatúra:

1. BAŠOVSKÝ, O.: Pohyb obyvateľstva a regionálna štruktúra ČSSR. In: Acta Geogr. Univ. Comenianae, Geogr. 12, Bratislava, SPN 1973, s. 97—122.
2. BAŠOVSKÝ, O.: Základné premeny hospodárskogeografickej štruktúry SSR v rokoch 1945-75. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1975, č. 2, s. 97—116.

²⁾ Poznámka autora: Text tohoto príspevku bol zaslaný do redakcie Sborník ČSGS 3. 1. 1989. Preto neobsahuje úvahy odzrkadľujúce zmeny vnútropolitického a vnútroekonomického vývoja v ČSFR, ktoré sa uskutočnili v priebehu roku 1990. Napriek tomu vidím jeho prínos v dvoch rovinách. V prvom rade ako metodický podnet k štúdiu regionálnych aspektov zamestnanosti. Navyše ho považujem za základňu, z ktorej budú môcť vychádzať výskumy očakávaných premien štruktúry pracovných príležitostí na Slovensku podnietené novým vývojom socioekonomického systému.

3. BAŠOVSKÝ, O., MARIOT, P., MLÁDEK, J.: Transformácia ekonomickogeografickej štruktúry SSR a problémy životného prostredia. Životné prostredie, Bratislava, Veda 1977, č. 3, s. 131—135.
4. BLAŽEK, M.: Výsledky ekonomickogeografickej regionalizace a jejich využití při studiu životního prostředí. In: Studia Geogr. 24, Brno, Geogr. ústav ČSAV, 1974, s. 43—47.
5. DEMEK, J.: The Geographical Prognosis in Present-day Czech Geography. Sborník ČSGS, 73, Praha, Academia 1980, č. 1, s. 3—8.
6. DRDOŠ, J., URBÁNEK, J., MAZÚR, E.: Landscape Syntheses and Their Role in Solving the Problema of Environment. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1980, č. 2—3, s. 119—129.
7. GARDAVSKÝ, V.: K prognóze sociálně geografické regionální struktury. In: Acta Univ. Carolinae, Geogr. 15, Praha, Universita Karlova 1980, s. 133—139.
8. HÁJEK, Z.: Populační regiony a jejich petrifikace. K metodám ekonomicko-geografické regionalizace. In: Studia Geogr. 8, Brno 1969, s. 46—58.
9. HAMPL, M. a kol.: Příspěvek k sociálně-geografické regionalizaci Českých zemí. In: Sborník prací geogr. kateder Univ. Karlovy, Praha, Univ. Karlova 1970, s. 25—46.
10. HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNL, K.: Komplexní struktura sociálněgeografického systému. In: Acta Univ. Carolinae, Geogr. 11, Praha, Univ. Karlova, 1976, s. 45—79.
11. HAMPL, M., KÜHNL, K.: K některým otázkám sociálněgeografické regionalizace České socialistické republiky. In: Acta Geogr. Univ. Comeniane, Econ.-Geogr. 12, Bratislava SPN 1973, s. 161—167.
12. HÄUFLER, V.: K systémovému přístupu v sociálně ekonomické geografii. In: Acta Univ. Carolinae, Geogr. 15, Praha, Univ. Karlova, 1980, s. 62—72.
13. HŮRSKÝ, J.: Regionalizace ČSR na základě spádu osobní dopravy. In: Studia Geogr., 59, Brno, Geogr. ústav ČSAV, 1979.
14. IVANIČKA, K.: Prognóza ekonomickogeografických systémov. Bratislava, Alfa 1980, 280 s.
15. IVANIČKA, K., KOVAL, L.: Diferenciácia priestorovej ekonomickej štruktúry SR. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1978, č. 1, s. 18—41.
16. IVANIČKA, K.: Základy teórie a metodologie socioekonomickej geografie, Bratislava, SPN 1983, 448 s.
17. LUKNIŠ, M.: Regionálne členenie SR z hľadiska jej racionálneho rozvoja. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1985, č. 2—3, s. 137—163.
18. MARIOT, P.: Príspevok k teoretickým a metodickým východiskám ekonomicko-geografických syntéz. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1984, č. 2, s. 136—150.
19. MARIOT, P.: Vplyvy sťahovania obyvateľstva na životné prostredie vidieckych oblastí. Životné prostredie, Bratislava 5, Veda 1984, č. 5, s. 239—246.
20. MAZÚR, E.: Geografia — krajina — životné prostredie. Životné prostredie, Bratislava, Veda 1977, č. 3, s. 117—119.
21. MAZÚR, E., DRDOŠ, J., URBÁNEK, J.: Geography and the Changing World. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1980, č. 2—3, s. 97—107.
22. MLÁDEK, J.: Priemyselné uzly ako jednotky priemyselnej regionalizácie a ich identifikácia v regióne Senica. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1979, č. 4, s. 321—343.
23. OČOVSKÝ, Š.: Vývoj a funkcie miestnych stredísk na Slovensku. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1982, č. 3, s. 221—241.
24. PROJEKT URBANIZÁCIE SSR. Urbion, Bratislava 1976. [Cyklostyl].
25. POLÁČIK, Š.: Delimitácia mnohoznačných homogénnych regiónov pomocou numerickej taxonomie. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1977, č. 1, s. 67—84.
26. URBÁNEK, J., MAZÚR, E., DRDOŠ, J.: The Search for the New Way of the Landscape Study. Geogr. čas., Bratislava, Veda 1980, č. 2—3, s. 108—118.

Summary

CONCENTRATION AND STRUCTURE OF JOB OPPORTUNITIES AS BASIS OF REGIONALIZATION OF THE TERRITORY OF THE SLOVAK REPUBLIC

The author presents a delimitation of the territory of the Slovak Republic (SR) on the basis of the data evaluation of the number of job opportunities in the individual communities of the SR and their structure (agriculture, industry, non-industrial pro-

duction, non-production sphere). In his analyses of 77 tributary districts of the centres of a district significance he divides his attention between the centre of the tributary district and another territory which he calls the hinterland of the centre of the tributary district.

Within the framework of the analyses of the concentration of job opportunities, the author differentiates four types of tributary districts demonstrated in Fig 1. The author used Fig 2 as a basis for analyses of the employment structure. The standardization of the hinterland of the district centres in the SR realized on the basis of differences in the structure of their economic base enables the unification of the hinterland of the district centres of the same type into larger territorial units. If the tributary districts of centres of a district significance are considered microregions (with relations of nodal type), then also interregions and macroregions (of a homogeneous type) may be distinguished on the territory of the SR. Their interregional structure is characterized by a similar structure of the employment in the hinterland of district centres. The results of these studies are shown in Fig 3 and Tab 1.

The author characterizes briefly the individual macroregions and interregions under study and outlines the perspectives of the further development of their employment structure. In the conclusion, the author expresses a conviction that the study of further aspects of relations between centres of the macroregions and their hinterland can expand the knowledge of the regional structure of the SR.

Tab 1. Regional division of the Slovak Republic according to the employment structure in the hinterland of centres of a district significance.

Fig 1. Concentration of job opportunities (JO) in centres of a district significance in the SR. A — Categories of the centres of a district significance according to the number of JO: 1 — communities which are not the centres of the tributary districts, 2 — centres of the 4th category (less than 10 thousand), 3 — centres of the 3rd category (10—19 thousand), 4 — centres of the 2nd category (20—30 thousand), 5 — centres of the 1st category (more than 30 thousand JO). B — Share of JO in selected communities from the whole number of JO in a district in %: 6 — 30, 7 — 30—49, 8 — 50—69, 9 — 70 and more C — Types of tributary districts: 10 — tricentre (three centres with JO ranging from 30 to 40 %), 11 — bicentre (two centres with JO from 30 to 40 %), 12 — monocentre with a developing second centre (one centre more than 50 %, the second from 30 to 49 % of JO), 13 — expressive monocentre (one centre with more than 50 % of JO).

Fig 2. Predominating employment structure on the territory of the SR. In the structure of JO in centres of a district significance (mark) and/or in their hinterland (hatching) predominates: A — agriculture, B — industry, C — non-industrial production, D — non-production sphere. Predominance of JO: 1 — absolute (more than 50 %), 2 — relative (less than 50 %). Number of JO in centres of a district significance (in thousands): a — less than 10, b — 10—19, s — 20—30, d — more than 30.

Fig 3. Regions in the SR according to the employment structure in the hinterland of the centres of a district significance. Boundaries: A — macroregions, B — regions, C — microregions, Centres: D — regions, E — microregions. The names of regions are given in Tab 1.

(Pracovište autora: Geografický ústav SAV, Jozejská 7, 811 06 Bratislava.)

Došlo do redakce 9. 1. 1989

Lektorovali Oliver Bašovský a Miroslav Střída